

فهرست یا معرف آثار

در پایان این گفتار برخی از آنچه بفهرست و فهرست نگار بستگی دارد آورده میشود :

پوشیده نیست که آثار گذشتگان همه در یک موضوع و بربیک روش نگارش نیافته و در یک اندازه و بربیک شماره ساخته نشده است .

بنابراین شناختن آثار از هر جهت کار هر کس نیست و تنها بدانستن بدانستن چند نام کتاب و مؤلف باین کار نباید پرداخت .

احاطه و تحقیق و دقت نخستین شرط فهرست نویسی است بویژه درباره کتب خطی . در فهرستها بسیاری از کتابها و دفترها دیده میشوند که یا کتابشناسی و یا نسخه شناسی و یا هر دو بخش آنها درست نیستند زیرا نگارنده و بررسی کننده آنها واجد شروط نبوده و یا اگر اهلیت داشته است شتاب کردن و چنگ زدن به کارهای بسیار بیرون از ظرفیت او سبب نادرستی گردیده است . برای اینکه بررسی کننده بمانع برخورد نکند و نادرستی در کارش پدید نیاید - باید به کتابهایی که در این رشته نوشته شده رجوع نماید .

در هر صورت یک فهرست نگار خوب در کتابشناسی و نسخه شناسی علاوه بر احاطه کامل و بررسی درست به چیزهای بسیار نیاز دارد که ما به پاره‌یی از آنها اشاره می‌کنیم :

کتابشناسی :

بررسی کننده یک کتاب باید در نخستین برهه دو چیز را رعایت کند :

۱- مؤلف

۲- کتاب

در مورد مؤلف کتابشناس باید بامور زیر توجه داشته باشد :

۱- شناختن مؤلف از هر جهت

۲- دانستن زمان تألیف کتاب که مؤلف کتاب در چه وقت به نگارش پرداخته ؟

آیا در نخستین روزهای دانش اندوزی بوده یا پس از اینکه دانش آید و تجربه آموخته دست به تألیف زده ؟

۳- دانستن استقامت فکر مؤلف و اختلال حواس او در زمان نگارش کتاب.

۴- دانستن مکانی که تألیف در آن واقع شده ، آیا در جای آغاز نموده که به دانشمندان دسترسی داشته و امکان استفاده از آنان براو ممکن بوده یا نبوده ؟

۵- دانستن راهها و روشهایی که در منطق مادی بنام روش تاریخی خوانده

شده است .

در صورتیکه بررسی کننده در شناساندن مؤلف باین امور پرداخته بگفته او

اعتماد است و جرح و تعدیل او درباره مؤلفان بمورد میباشد .

۴- کتاب

و اما آنچه يك کتابشناس هنگام کتابشناسی باید رعایت نماید :

۱- شناختن نام کتاب

۲- تشخیص صحت انتساب کتاب معین به مؤلف معین چه بسیاری از مؤلفین

نوشته دیگران که منحصر بیک نسخه بوده دزدیده و بنام خود کرده اند .

۳- بکار بردن روشهای تحقیقی که در شناختن يك کتاب لازم است و ما به برخی

از آنها اشاره می کنیم :

۱- تواتر یعنی به تواتر کتاب به مؤلف نسبت داده شده است .

۲- شهرت انتساب کتاب باو .

۳- آگاهی اهل دانش بر این انتساب .

۴- ترتیب نگارش از جهت عناوین و بابها و فصلها .

۵- تحقیق درباره موضوع و سائلی که در کتاب از آنها گفتگو بمیان آمده است. کتابشناس پس از آنکه درباره مؤلف و کتاب باین روشها پرداخت میتواند حکم قطعی درباره نام مؤلف و نام کتاب و حجیت کتاب، جواز اعتماد بر کتاب، متقن و مستحکم بودن مطالب آن، صحت تجربه های مؤلف، تنانت برهانهای او، سلامت عبارت، درستی مضمونها و سالم بودن آنها از آمدن موضوعی در موضوع دیگر و حکم به تحریف و تصنیف و جز اینها بنماید.

نسخه شناسی

درباره نسخه شناسی امور زیر ضروری است :

۱- تعیین نوع خط

۲- نام کتاب

۳- بررسی در باره کتابت یا اینکه آیا خط از مؤلف کتاب است یا شخص

دیگری است ؟

اگر دیگری بود آیا از شاگردان مؤلف بوده یا دیگری ؟

اگر دیگری بود آیا معاصر مؤلف بوده یا معاصر نبوده ؟

اگر معاصر نبوده آیا نزدیک بزمان مؤلف بوده یا نبوده ؟ و در این چهار صورت

اخیر آیا اهل دانش نیز بوده یا نبوده ؟ *سنانی و مطالعات فرنگی*

۴- بررسی درباره یادداشت هایی که از دانشمندان در نسخه نوشته شده مانند

اجازه ها تقریظها حاشیه ها و جز آنها .

۵- اسناد تاریخی مانند مهرها و تاریخها و جز آنها .

۶- بررسی زینت ها مانند سر لوحها ، کنگره ها ، جدول بندی ها ، کمندها و

تصویرها و نشانه های دیگر و نیز کاغذ و جلد .

۷- تعیین رسم الخط

۸- بررسی درباره مقابله و تصحیح و استنساخ شدن نسخه که آیا تصحیح و

مقابله و استنساخ شده آیا بدست دانشمندی بوده یا نبوده ؟

۹- تاریخ کتابت

۱۰- بررسی در تمام و ناتمام بودن نسخه و در هر صورت بیان آغاز و انجام نسخه. نتیجه‌ای که از پایان گفتار میتوان بدست آورد اینست که فهرست خوب باید در هر مورد از کتابشناسی و نسخه‌شناسی ایفاء حق نماید پس فهرستی که از جنبه کتابشناسی خوب بررسی کرده ولی درباره نسخه‌شناسی کوتاهی نموده و یا برعکس ارزش ندارد نظر گاه دانشمندان نیست در فهرست کتابهایی آمده‌اند بنام مجموعه که برای شناسایی آنها بررسی بیشتری لازم است بویژه که در شناساندن رساله‌ها و کتابها و ترتیب آنها دشواریهای بسیار دیده میشوند در این نوع دفترها برخی هر يك از رساله‌های مجموعه را در حروف مربوطه جا داد و در پائین آن رساله‌ای در فهرست در مرتبه نخستین قرار می‌گیرد نسخه‌شناس تمام مجموعه را بررسی می‌کنند و آنگاه در معرفی رساله‌های دیگر شماره دیگر شماره رساله نخستین را با يك شماره فرعی یادآور می‌شوند.

دسته دیگر نخست به نسخه‌شناسی پرداخته و سپس هر يك از رساله‌ها را در حرف مخصوص قرار داده و شماره‌ای که در نسخه‌شناسی آمده با يك شماره فرعی دیگر برای رساله مورد گفتگو داده میشود.

روشهایی دیگری برای شناساندن رساله‌های این دفترها بکار برده شده ولی آنچه در معرفی مجموعه‌ها کار را بر همه کس سهل میکند این است که نخست رساله‌های دفتر را به ترتیب الفباء یکی پس از دیگری با آوردن مدرک و آغاز و انجام معرفی کنند و سپس در زیر عنوان مجموعه به نسخه‌شناسی به پردازند تا مراجعه‌کننده از رساله‌ها آنچه میخواهد در آغاز دریابد و اگر به یادداشتها نیاز دارد به نسخه‌شناسی مراجعه نموده با سانی استفاده نماید.